

SPOMENIK OSLOBOĐENJA

Na temelju arhivske građe, izdvojene iz Arhiva hvarske općine iz perioda od 1920. do 1927., te jednog novinskog napisa iz tog vremena, u članku se govori o „Česmi oslobođenja“, autora akademskog kipara Šime Dujmovića, spomeniku koji je od 1927. do 1941. stajao na hvarskoj Rivi.

Članak donosi kronologiju gradnje, opis spomenika, objašnjenje ikonografije i simbolike te likovnu analizu. U dijelu koji se odnosi na kronologiju gradnje, prati se po datumima, slijedeći arhivske dokumente, sve faze radova, od slanja skica i fotografije modela Općinskom povjerenstvu, do potpisivanja ugovora za razne etape radova, polemike u Gradu koje su se žučno vodile zbog izgleda spomenika, načinu financiranja i sl.

U opisu spomenika donosi se originalan nacrt sa mjerama i opis svih dijelova sklopa te ikonografska objašnjenja prema pisanju samog autora i naručitelja. Likovnom analizom pokušava se djelo staviti u kontekst onovremene hrvatske i europske skulpture, te ga vrednovati s vremenskim i ideološkim odmakom.

Ključne riječi: Spomenik oslobođenja - Hvar; Hvar; Šime Dujmović; Ivan Meštrović; Josip Avelini

Kronologija

U Hvaru, u duhu probuđenih nacionalnih osjećaja pripadnosti novostvorenoj državi, početkom dvadesetih godina prošlog stoljeća, Općinska uprava na čelu s doktorom Avelinijem dolazi na ideju postavljanja spomenika Oslobođenju na istaknutom mjestu u gradu. Budući da je Hvar upravo u to vrijeme gradio vodovod (1921.-1923.), što je za otočko stanovništvo bio dugo iščekivani san, zamišljeno je da spomenik na simboličan način poveže „stoljetnu čežnju za vodom i slobodom“,¹ te su ga željeli postaviti u formi fontane, Česme oslobođenja, kako su je nazvali. Vjerojatno je ideju da se spomenikom obilježi i dolazak vode na otok gradonačelnik Avelini preuzeo od splitske Spomen česme (tzv. Bajamontijeve fontane), koja je bila postavljena 1888. ispred splitskih Prokurativa da obilježi taj važan događaj za grad Split.

¹ Pismo iseljenicima koje je odaslao „Odbor za izgradnju Česme slobode“ u ožujku 1924., kao poziv za skupljanje priloga za izgradnju spomenika; MHB, Mali fondovi, br. 361.

Fotografija modela u gipsu

Na poziv dr. Avelinija 1921. g., Šime Dujmović, koji je u to vrijeme radio na Likovnoj akademiji u Zagrebu, napravio je koncept i skicu Česme oslobođenja, te je dobio 100 dinara za izradu modela u gipsu i fotografije koju je poslao Općini u Hvar².

Općinski odbor je bio zadovoljan izgledom i ikonografskim rješenjem spomenika, međutim, budući da je Šime Dujmović od 1921. do 1923. bio angažiran na projektu mauzoleja Račić u Cavtatu, kao pomagač Ivana Meštrovića, sljedeći trag o radovima na spomeniku nalazimo u Općinskom arhivu tek u lipnju 1923., u vidu dopisa, kojim Općina od Dujmovića traži uvjete pod kojima bi prihvatio posao izrade Česme oslobođenja.

Već nakon par dana dolazi odgovor Šime Dujmovića, u kojem postavlja svoje uvjete te prilaže *trebovnik* koji obuhvaća modeliranje, lijevanje u gipsu, klesanje, izvedbu kipova, te procjenu trajanja radova na 2 i pol godine.

² Svi arhivski dokumenti citirani u članku nalaze se u posjedu MHB, Mali fondovi, br.361 kipar Šime Dujmović. Dokumenti su tijekom godina izdvajani u tu poziciju iz Arhiva hvarske komune, MHB

Dana 16. kolovoza, na sastanku Općinskog odbora, konačno je odlučeno da se podigne spomenik, a da se izvedba povjeri majstoru Šimi Dujmoviću, te je sastavljen prijedlog Ugovora, u kojem Općina prihvaća nacrt spomenika, obvezuje se snositi sve troškove materijala do konačnog postavljanja, osigurati prostor za rad, po potrebi pomoćnika klesara, majstoru mjesečnu plaću od 1000 dinara, te rok završetka posla od jedne i pol godine, a da će se položaj spomenika odrediti naknadno.

Nakon ovog ugovora majstor je počeo intenzivno raditi na ostvarenju svog ambicioznog projekta. Ipak, u više navrata tijekom te godine piše Općinskoj upravi, nezadovoljan odnosom prema njemu i svom radu, tj. nepoštivanjem ugovora, navodeći da mu se ne isplaćuju troškovi, nego da on od svoje (nedostatne) plaće mora sam kupovati materijal. Traži da se potpiše novi ugovor, po kojemu bi on za svotu od 300.000 din sam preuzeo sve poslove oko izgradnje spomenika. Općina odgovara, da ona tom sumom ne raspolaže, te da, ako ne može prihvatiti dogovorene uvjete, odustane od posla.

Nakon toga, videći da je majstor nezadovoljan i da pod takvim uvjetima ne može raditi, Općinska se uprava, a posebno načelnik dr. Avelini, aktivnije angažirala pribaviti sredstva za gradnju Česme oslobođenja.

Zaključeno je da bi se spomenik trebao izgraditi do dolaska kralja u Hvar 1925., prigodom proslave 1000. godišnjice hrvatskog kraljevstva. Traži se novac od Ministarstva poljoprivrede i voda, a od Ministarstva vojske i mornarice da se za spomenik raspoloži 1400 kg topovskih cijevi za lijevanje u bronci, iz čega proizlazi da je prvotna namjera bila da dijelovi „Česme“ (vjerojatno glavna skulptura) budu izliveni u tom materijalu.

Dana 15. ožujka 1924. u zgradi Općine održana je prva konstituirajuća sjednica Odbora za gradnju Česme oslobođenja. Za predsjednika Odbora izabran je načelnik, dr. Avelini, a članovi su bili: don Šimun Kovačić, vjeroučitelj; don Stjepan Miličić, župnik; dr. Jerko Machiedo, primarius šibenske bolnice; dr. Božo Maričić, direktor Zadružne banke u Zagrebu; dr. Vladimir Roić, primarius bolnice u Skoplju; Jerko Bučić, bilježnik; dr. Sibe Miličić; Prosper Miličić, težak, Petar Tudor, općinski prisjednik iz Brusja, Ivan Zaninović, glavar iz Grablja, Prosper Barišić, glavar iz Zrača. Sastavljeno je pismo - poziv koji će se uputiti Hvaranima, posebno onima u inozemstvu, u kojemu je objašnjeno značenje projekta spomenika, s molbom da sami doprinesu za gradnju (spomenika), odnosno da iskoriste svoj ugled i potaknu i druge da se skupi što više sredstava za tu svrhu.

U lipnju 1924. Ministarstvo poljoprivrede i voda odobrilo je 80.000 din za gradnju Česme oslobođenja.

Nakon toga, Dujmović je pozvan da potpiše novi ugovor. Odlučeno je da se potpisuju posebni ugovori za svaku pojedinu fazu spomenika.

Tako je 28. srpnja 1924., između hvarske općine i majstora potpisan ugovor za izradu 4 reljefa u hvarskom kamenu, kao sastavnih dijelova spomenika. Ugovorom se određuje visina i način isplate honorara, a Općina se obvezuje osigurati materijal,

Položaj spomenika "u četverokutu što ga prave današnje dvije palme prema pločniku koji prelazi preko obale"

transport materijala, prostor za rad, alat, te se određuje vlasnikom gipsanih modela do potpunog završetka reljefa u kamenu, uz obvezu da se majstoru posudi modele budu li mu trebali za izlaganje. Majstor se obvezuje također nadgledati izradu kamenih ukrasa, dijelova spomenika kod klesara Štambuka u njegovom kamenolomu.

Istovremeno, s klesarom - poduzetnikom Matom Štambukom potpisan je poseban ugovor za izradu 51 dužnih metara stepenica, 5 m² pločnika, 5,32 m „cokula“, 11 dužnih metara vijenca s ornamentom, 8,84 dužna metra prvog fila bazena, 8,84 dužna metara drugog fila bazena, 12 piramida, postolje za piramide, vijenac na postolju, sve za svotu od 70.179 dinara.

Radovi oko spomenika konačno su krenuli svojim tijekom. Majstor Dujmović radio je reljefe s alegorijama i portretima, dok je istovremeno klesar Mate Štambuk u svom kamenolomu klesao arhitektonske dijelove spomenika.

Međutim, u rujnu te godine ponovno je nastao problem s financiranjem projekta, jer je Ministarstvo poljoprivrede i voda, na užas općinskih vlasti, poslalo obavijest da se odobrena sredstva (koja su i tako bila iz pozicije vodovoda), prenamjenjuju za novi vodospremnik. Načelnik dr. Avelini odmah je prionuo u uvjeravanje nadležnih o neugodnosti u koju je Općina stavljena, podastirući ugovore potpisane s majstorom i klesarom, u čemu je očito imao uspjeha, jer 20. studenog dolazi novo pismo od Ministarstva poljoprivrede i voda, u kojem Općinsku upravu obavještavaju da je za Česmu oslobođenja odobreno 100.000 din.

Krajem siječnja 1925. Općina Hvar šalje županu i Oblasnom hidrotehničkom odjeljenju prijedlog da se „Česma“ postavi „na obali, pred današnjom ribarnicom i

to baš u četverokutu što ga prave današnje dvije palme prema pločniku koji prelazi preko obale.“

Župan odobrava nacrt i položaj spomenika, te obavještava da je Ministarstvo poljoprivrede i voda odobrilo projekt sa predračunskom sumom od 190.000 din, od čega na teret Općine 90.000, a na teret države 100.000 din.

Dana 20. svibnja 1925. majstor potpisuje ugovor kojim se obvezuje izraditi u gipsu i kamenu 12 satirskih glava, za koje će sam nabaviti kamen, te ih potpuno završene namjestiti do otkrivanja spomenika. Izradit će 3 tipa glava za svotu od 12.000 din, a posao će biti dovršen u roku od 3 mjeseca. Za svaki dovršeni komad bit će mu isplaćeno 800 din, a kad sve budu postavljene još 2.400 din.

Gipsani model glavne statue spomenika bio je te godine izložen u Splitu, u zgradi Velike realke, na umjetničkom odjeljenju velike Jadranske izložbe, koja je bila upriličena povodom proslave 1000. godišnjice hrvatskog kraljevstva. Na toj je izložbi, uz djela najpoznatijih tadašnjih kipara porijeklom iz Dalmacije, bila izložene još jedna Dujmovićeva skulptura, Anđeo, koja je otkupljena i danas je u fundusu Galerije umjetnina u Splitu.

Upravo je 1000. godišnjica hrvatskog kraljevstva i velika proslava koja je bila upriličena u cijeloj državi, bila zamišljena kao idealna prigoda da se otkrije spomenik, pogotovo zbog toga jer se znalo da će kralj u sklopu svoje velike turneje po Dalmaciji posjetiti i Hvar, što se gradskim ocima činilo kao najspektakularniji mogući način dočeka; međutim, to im, zbog problema s financiranjem, nije uspjelo. U ožujku 1926. majstoru je isplaćeno još 50.000 din ranije odobrenih za glavnu statuu. Općina traži još 50.000 din od Oblasnog hidrotehničkog odjeljenja, predviđajući postavljanje spomenika za konac listopada te godine, što se nije dogodilo, jer se iz zapisnika sjednice gradskog vijeća od 1. prosinca vidi da se raspravljalo o „pitanju spomenika“, što se po svoj prilici odnosilo na ponovno prekoračenje roka završetka, te na sve veće nezadovoljstvo određenih krugova u gradu izgledom i koncepcijom glavne statue.

Dana 28. studenog 1926., biskup Miho Pušić šalje Općinskom upraviteljstvu zabrinuto pismo, u kojem najprije hvali ideju postavljanja spomenika „oslobođenju našeg naroda od tuđinskog jarma“, ali dodaje da, „koliko se čuje, jedan bi kip tog spomenika imao biti u takovoj pozi, kojom bi se vrijedalo moralno osjećanje kršćanskog pučanstva, i buduć izložen na javnome mjestu, davao bi neprestano poticaja nižim čovječjim instinktim, osobito kod mladih duša, pa stoga smatram svojom pastirskom dužnošću da vruće zamolim To Ugledno Općinsko upraviteljstvo, e bi li hotjelo svakako doskočiti toj teškoj pogibelji za javni moral, koji je i tako posvuda oslabljen uslijed poratnih žalosnih prilika.“

Majstor Šime Dujmović, pak, šalje pismo Općinskoj upravi kojim traži da se produži rok za postavljanje spomenika za 11 mjeseci od roka koji je bio dogovoren za lipanj 1926., dakle za svibanj 1927.

Slijedom svega toga, na sjednici Općinskog vijeća 27. prosinca 1926. imenovano je povjerenstvo u sastavu: ing Silvije Sponza, don Stjepan Miličić,

dr. Ivo Machiedo, dr. Grga Novak i dr. Ivan Kasandrić, koji su trebali u suradnji s konzervatorima odlučiti što s „jednim kipom na Česmi oslobođenja koji vrijeda moral i da se taj kip ima ili ukloniti ili ispraviti“.

Budući da je Općina dobila u studenom obavijest o osnivanju Umjetničkog odjeljenja pri Ministarstvu prosvjete, koje mora dati stručno mišljenje o svakom javnom spomeniku u zemlji, načelnik 30. prosinca traži dozvolu za otkrivanje spomenika u srpnju 1927.

Sljedeći trag o zbivanjima oko spomenika nalazimo u općinskom arhivu s nadnevkom 15. ožujka 1927., kada Vijeće poziva članove odbora da „priopće čim prije Općini svoje mišljenje o prikladnosti kipa na česmi“.

Iz pisma koje je načelnik Avelini krajem travnja poslao hvarskom vodovodu, doznajemo da je spomenik skoro završen, osim još nekoliko manjih popravaka, za koje će kiparu trebati još desetak dana.

Dana 9. svibnja stiže pismena izjava člana odbora dr. Grge Novaka: „Pregledavši spomenik izjavljujem da on ni u cjelosti, ni u pojedinostima, ne samo da ne vrijeda moralna čuvstva, nego djeluje estetski i u gledaocu pobuđuje čuvstva lijepoga i plemenitoga.“

Već sljedećeg dana sastaju se članovi odbora. Prema zapisniku sa sastanka, dr. Machiedo se u potpunosti slaže s mišljenjem Grge Novaka, dok dr. Ivan Kasandrić nalazi „da goli ženski kip može da bude na moralnu pogibelj neiskusnoj mladeži“, te predlaže „da se ta golotinja bez umjetničke vrijednosti pokrije“. Po njegovu mišljenju, trebao bi sam umjetnik, u dogovoru s konzervatorom don Franom Bulićem, naći načina da se taj problem riješi.

S njim se složio i don Stjepan Miličić; međutim, peti član odbora, ing. Silvije Sponza, očito odsutan, pismeno se izjasnio negativno o spomeniku, i to ne samo o nagosti ženskog kipa, nego i o proporcijama, ikonografskom rješenju, pa čak i o mjestu na kojem bi trebao biti postavljen.

U izuzetno negativno intoniranom tekstu pisma među ostalim kaže: „... Uostalom nije mi uopće shvatljivo, kako je umjetnik takovom nenaravnom i fizički nemogućom grupacijom tih dvaju tjelesa htio da daje izražaja ideji oslobođenja. Zar je uistinu krilati duh slobode koji iz visina silazi da vjekovnoj patnici (ženskoj) utisne cjelov oslobođenja, morao da tako otraga bude slijepljen ženskom tijelu?.... Grupa je odveć malena te gubi na impozantnosti... položaj spomenika je nesretno izabran, spomenik će svojim stilom smetati i kvariti arhitektonsku harmoniju koju daje skupni pogled na loggiu, zvonik Sv. Marka i Arsenal.“

Pismo završava prijedlogom „da bi se grupa kojom završava spomenik imala potpuno izbaciti i zamijeniti drugom, po novom modelu, kojeg bi umjetnik imao da predloži, a isto tako da se pri tom iz sadašnjeg položaja na obali, spomenik odstrani i da ga se nanovo podigne na rotondi pri ulazu u luku Hvara sa zapada gdje počinje obalna promenade pod borovom šumom.“

Za ovakav otpor ing. Sponze prema spomeniku po svoj je prilici bila zaslužna njegova lokacija na kojoj je on bio zamislio i projektirao dugačak trijem s lukovima i

kolonadom. Početak tog trijema je izveden (ispred današnje Splitske banke), a morao se protezati do kraja Rive. Svrha mu je bila da omogući promenu, tj. šetnicu turistima za kišnih dana.

Mjesec dana kasnije dogovor je očito bio postignut i načelnik Avelini obavještava konzervatora don Franu Bulića o kompromisnom rješenju s kojim se slažu i povjerenstvo, i kipar i don Juraj Dulčić, „da se grudi pokriju kapom oblika metalnog (kao kod plesačica), kao što ima mala gola statua na oltaru sv. Prospera u Hvaru.“

Zagrebački magazin „Svijet“ u broju od 19. studenog donosi na cijeloj stranici tekst pod naslovom „Spomenik oslobođenja na obali luke Hvara“, u kojem se uz fotografije kipara, cjeline i djelova spomenika, detaljno opisuje spomenik povodom njegovog otkrivanja koje se najavljuje za nekoliko dana (vjerojatno 1. prosinca, kada se slavio „Dan Ujedinjenja“).

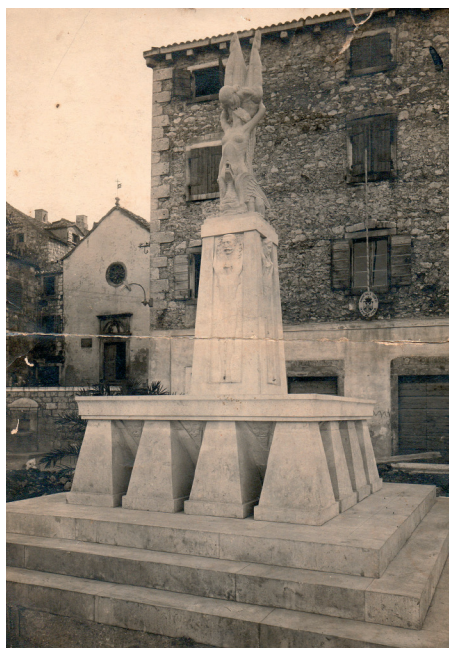
Časopis „Svijet“, 19. studenoga 1927.

Opis spomenika

Spomenik je bio postavljen na hvarskoj Rivi, iza netom zasađenog drvoreda palmi, ispred zgrade poreznog ureda (na mjestu današnjeg štekata kafea „Anna“).

Cjelokupni sklop bio je ograđen kamenom ogradom kvadratnog tlocrta, sastavljenom od stubića (po 4 na svakoj strani kvadrata), a kutni stubići bili su ukrašeni kapitelima u obliku polukugle na ploči.

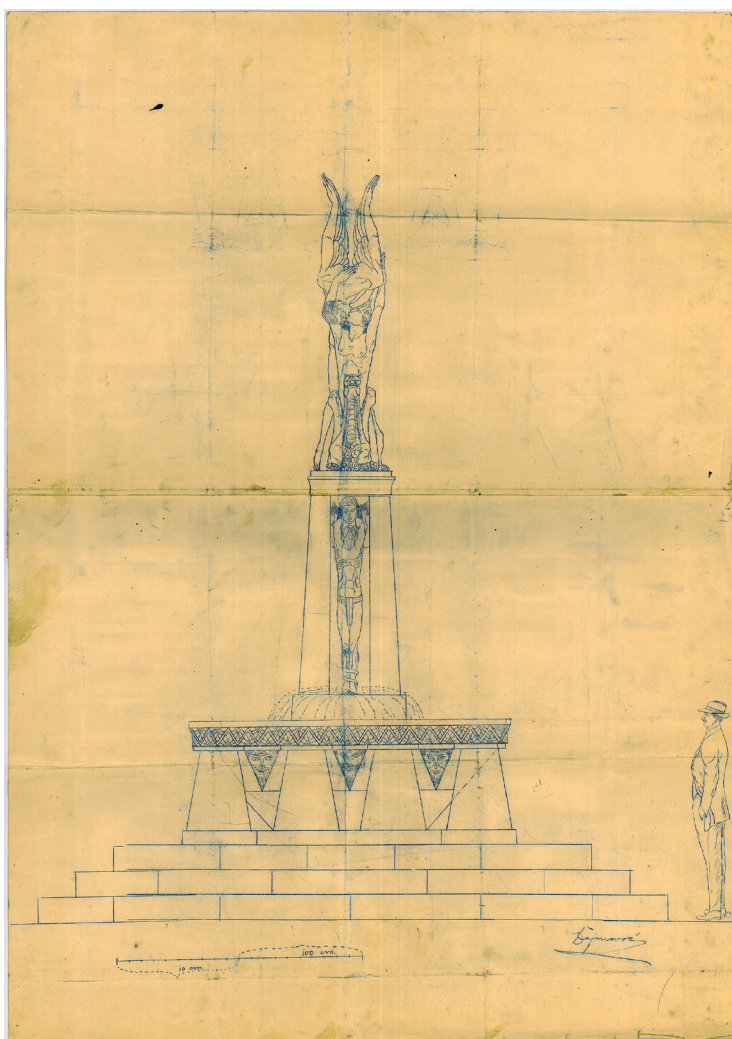
Monumentalni postament spomenika tvorila su stepenasto postavljena 3 pločnika. Na najviši pločnik bilo je položeno postolje bazena, koje je činilo 12 odrezanih piramida, s istaknutom bazom. Piramide su završavale profiliranim, floralno dekoriranim vijencem, vrhom kvadratnog bazena, čije su se plohe sužavale prema dnu. S vanjske strane ploha bazena, između piramida, bile su uklesane trokutaste satirske glave u plitkom reljefu, po 3 na svakoj plohi.

Iz bazena se uzdizala visoka, uska piramida, odrezanog vrha. Njene 4 plohe, koje su se prema vrhu neznatno sužavale, u cijeloj su dužini bile ukrašene dubokim reljefima - alegorijama . U podnožju svakog reljefa - alegorije, bili su otvori iz kojih se voda u paraboličnim mlazovima slijevala u bazen.

Odrezana piramida s reljefima završavala je jednostavnim arhitravom koji je nosio glavnu statuu.

Dužina stranice kvadrata ograde iznosila je nešto više od 5 m (što znači da je sklop spomenika zauzimaao nešto više od 20 metara kvadratnih prostora), a cjelokupna visina spomenika bila je 6 m, od čega je 2,4 visina glavne statue, 2 m piramida s reljefima, 90 cm bazen s piramidama, a ostatak stepenasto postolje.

Originalni nacrt spomenika iz 1923. g.

Glavna skulptura spomenika „Izvor novog života“

Ikonografija

Spomenik je zamišljen kao izvor vode koju su Hvarani stoljećima priželjkivali. Voda je u ovom slučaju metafora za slobodu, koju umjetnik na taj način apostrofira kao ljudsku potrebu, bez koje je život nemoguć.

Sam je umjetnik temeljnu zamisao cjelokupnog sklopa definirao kao „ostvarenje materijalnih i duhovnih težnji naroda kroz borbu za slobodu.“

Na vrhu spomenika nalazi se grupa likova: ženska figura, Faria, koja jaše na „zmaju od Lepanta“ i uzdiže se da prigrlji „andela slobode“, u liku krilatog mladića koji joj udahnuje snagu za nov život³.

Grupa je položena na odrezanu piramidu, čija 4 reljefa predstavljaju alegoriju temelja na kojima će grad-narod-domovina graditi život nakon dolaska slobode:

1. Muška figura koja grli mlado žensko lice - božicu mudrosti (portret Marije Karadorđević, žene kralja Aleksandra), predstavlja narod željan znanja, odnosno alegoriju prosvjete.

2. Mlado muško lice sa zgrčenim šakama (portret Aleksandra Karadorđevića, tadašnjeg kralja) predstavlja srdžbu i osvetu, a ženska figura koja ga miri i miluje predstavlja alegoriju strpljivosti naroda.

³ Pismo iseljenicima „Odbora za izgradnju Česme slobode“, ožujak 1924., MHB, Mali fondovi, br.361

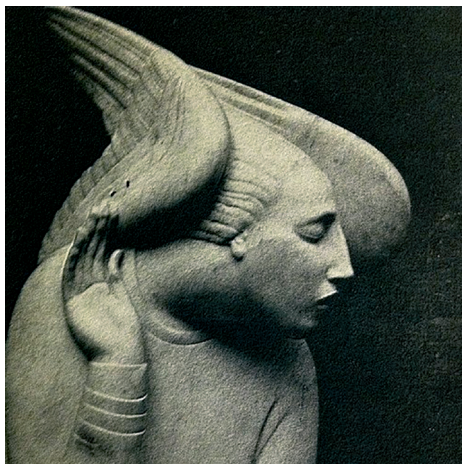
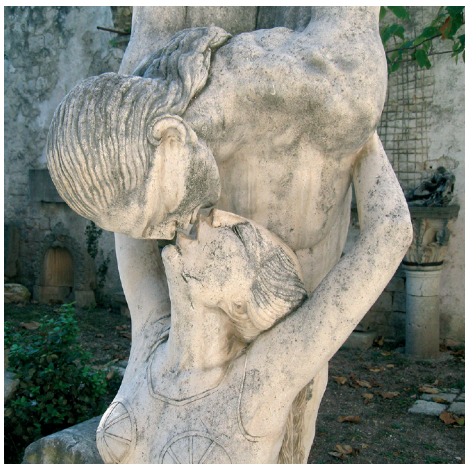

Reljefi-alegorije sa piramide

3. Lice muškarca u zrelim godinama (portret Petra Karađorđevića, Aleksandrovog oca), personifikacija junaštva, te ženska figura koja ga kiti lovorom, personifikacija slave.

4. Lice bradatog starca (portret Nikole Pašića, dugogodišnjeg predsjednika vlade kraljevine SHS), personifikacija bogoštovlja i politike, koje promatra žena raskriljenih ruku, personifikacija nade.

S uzdignute piramide slijeva se voda u bazen, što predstavlja „izvor novog života nakon oslobođenja“

Ivan Meštrović, Andeo. Šime Dujmović, Faria i Andeo slobode

Spomenik oslobođenja s vremenskim odmakom

Cijeli Dujmovičev kiparski opus, a posebno Spomenik oslobođenja, pod neposrednim su i dominantnim utjecajem Ivana Meštrovića, od ideje i koncepcije do izvedbe, kako u ikonografskim zamislima, tako u stilskim karakteristikama, pa čak i u tipologiji likova glavne statue.

Ovolika zavisnost našeg kipara od slavnog kolege razumljiva je iz više razloga.

Meštrović je u to vrijeme, kao već svjetski poznat kipar, pogotovo u našim okvirima bio neprikosnoven kiparski autoritet i samim tim logičan uzor mlađim kiparima. Neposredno prije angažmana na Spomeniku oslobođenja, 1921. g., Dujmović je s njim radio na njegovom do tada najvećem projektu, mauzoleju obitelji Račić u Cavtatu, i tu je imao prilike upoznati i upiti način rada i razmišljanja u svim segmentima nastajanja i izvedbe tog remek- djela. Sam Meštrović, ga je, navodno, veoma cijenio kao majstora sposobnog da u potpunosti reproducira njegove zamisli. Osim toga, i karakteri ova dva kipara, Dujmovića, kao skromnog, samozatajnog i nedovoljno ambicioznog, i Meštrovića kao prodornog i dominantnog u svakom pogledu, kao i činjenica da je Dujmović nakon povratka u Hvar ostao izoliran od svih mogućih utjecaja, objašnjavaju zašto je veliki Meštrović ostao zauvijek njegov jedini uzor.

Već i površna usporedba nekih Meštrovićevih reljefa s mauzoleja Račić i njegovih spomeničkih skulptura iz tih godina otkrivaju očit upliv na Šimu Dujmovića.

Sama ideja i poruka koju je spomenik trebao nositi zapravo je ideja koju je Meštrović još od svog djelomično izvedenog Vidovdanskog hrama gorljivo zastupao i propagirao, a to je ujedinjenje južnoslavenskih naroda u zajedničku državu. Kako je Meštrović tu ideju razradio u spomenutom ciklusu, inspiriran Kosovskom bitkom i mitologijom vezanom za nju, tako Dujmović istu ideju oslobođenja i ujedinjenja

prebacuje na lokalnu mitologiju, pletući priču oko nedaćama i osvajačima izmučene djevojke Pharie - Hvara, koja u slobodu leti na krilima zmaja od Lepanta, Zviri, pulene sa hvarske galije u bitci kod Lepanta, koja u otočkoj predaji predstavlja simbol pobjede, a sve to upotpunjuju alegorijski reljefi na kojima personifikacije mudrosti, osvete, junaštva i politike predstavljaju portreti članova vladajuće elite.

Simbolika izvora vode kao izvora novog života u slobodi, naroda koji želi tu slobodu graditi na temeljima hrabrosti i slave „svojih“ heroja, nade u mudrost i prosvjetiteljstvo nove vlasti, personificirane u članovima vladajuće dinastije, zapravo su odraz ideje koju zastupa i naručitelj Spomenika, općinska vlast u Hvaru, a i kiparev umjetnički uzor Ivan Meštrović.

Raniji su autori Dujmovićev način definirali kao akademski ili zakašnjelo secesijski, međutim ovaj je spomenik napravljen potpuno u duhu tadašnjih trendova, odnosno ima sve značajke stila koji se u umjetnosti javlja između dva svjetska rata i pozicionira se između akademizma i nadolazeće avangarde - *art decoa*. Stil je dobio ime po izložbi u Parizu na kojoj je Meštrovićev mauzolej obitelji Račić dobio Grand prix.⁴ Budući da Dujmović ovaj spomenik radi neposredno nakon što je završio posao klesanja skulptura za to Meštrovićevo remek-djelo, logično da je primijenio značajke ovog stila, osmišljavajući i izvedući svoje najambicioznije djelo.

Eklektizam i akademizam, uz kontinuitet secesijske stilizacije, odlike su ovog stila u umjetnosti koje su u to vrijeme prihvatili i mnogi drugi kipari u Hrvatskoj,⁵ a Šime Dujmović ga je zadržao do kraja života. Te odlike prepoznajemo u ritmičnosti i slikovitosti prikazanog motiva, uz atribute koji pridonose dekorativnosti i figurativnosti.

Analizirajući izgled samog spomeničkog sklopa, prema fotografijama koje su nam ostale iz vremena dok je stajao među palmama na hvarskoj rivi, teško se oteti dojmu da je želja za monumentalnosti i grandioznosti izgledu samog spomenika više naštetila nego pridonijela. Volumen postolja i bazena, s predimenzioniranom ogradom oduzimaju glavnoj statui na eleganciji i lakoći koje su joj osnovne odlike, a upravo je ona najvredniji dio spomenika, u kojem je Dujmović pokazao svoj talent i majstorstvo u modeliranju kamena. Iako je to po zamisli sasvim neprirodan kovitlac likova, odiše nekom otmjenom dinamikom i elegancijom, i u tom je dijelu spomenika Dujmović uspio postići stvarnu monumentalnost, a ne nametnutu, kakvom se, reklo bi se, odlikovao cijeli sklop. Reljefi koji ukrašavaju visoku piramidu također su majstorski izvedeni, s očitim kiparevim talentom za portretnu skulpturu.

⁴ Hrvatsko kiparstvo u doticaju s Art Decoom, Irena Kraševac, *Katalog izložbe „Art Deco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata“*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2011.

⁵ Isto.

Patos i napadna simbolika koja graniči s patetikom mogu se prigovoriti kiparu, ali su vjerojatno i odraz ukusa naručitelja i važećeg trenda i mode u spomeničkoj skulpturi. To su i inače česte mane spomeničke skulpture, koja mora zadovoljiti ukus naručitelja i glorificirati ideju i poruku koju prenosi, a samo ih najveći majstori uspiju prevladati.

Spomenik je demontiran i maknut iz hvarske luke 1941. godine. Kako je iz političkih pobuda postavljen, tako je iz istih pobuda, za vrijeme NDH, i uklonjen. Je li takvu sudbinu zavrijedio, je li važnija njegova kulturno-povijesna i estetska dimenzija, ili politička poruka, koja je neprihvatljiva i, na sreću, davno prevladana, pitanja su za neku drugu raspravu i ne tiču se samo sudbine ovog spomenika, već dotiču i univerzalna pitanja o opravdanosti i vrijednosti umjetnosti u funkciji ideologije.

Ono što bi se ovdje željelo naglasiti jest da je Izvor novog života, kako se najčešće naziva glavna grupa sa spomenika, koja se danas čuva u lapidariju Sv. Marka, dio kolektivne memorije Hvarana, a osim toga i lijepa skulptura. Graditi i ponovo sklapati cijeli spomenik, naravno, bio bi neopravdan i besmislen poduhvat, pogotovo zbog reljefa sa portretima koji su danas potpuno neprihvatljivi, ali razmišljanje da se figura „Farije koja jaše na lepantskom zčaju primajući cjelov slobode“, dakle samo glavna skulptura, izloži u nekom gradskom parku ili sličnom primjerenom mjestu, bila bi vrijedan doprinos oživljavanju i vrednovanju kulturne baštine i vraćanje duga jednom umjetniku, nikad u potpunosti prihvaćenom, a danas nepravedno potpuno zaboravljenom.

Konačno, možda je upravo sada i vrijeme da se taj dio nekadašnjeg sklopa, grupa sa Farijom kojoj anđeo cjelovom donosi slobodu i izloži, jer je Hvar konačno i stvarno tek sada dočekaao slobodu od svih tuđina, uključujući i one koje je ovaj spomenik na svom postolju slavio kao osloboditelje.

A MONUMENT TO LIBERATION

Summary

In 1927 a Liberation Monument was ceremonially erected in a prominent place in the Hvar harbour, marking the founding of a new state, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and the building of the island's water supply system. The monument was commissioned by the Council, headed by Dr. Avelini, and created by the sculptor Šime Dujmović from Hvar. He trained in Vienna, and prior to this, his biggest commission, he had worked as an assistant to Ivan Meštrović and at the Arts Academy in Zagreb.

Six years passed between the first sketch for the monument to its erection, and during this period the project was the subject of controversy and debate, firstly because of its appearance, because many felt that it was prurient and therefore not suitable for display in a public place, and secondly because of a chronic shortage of money and constant delays in the deadline for completion.

The monument was situated next to where the Splitska banka is today. It consisted of a stone parapet surrounding a basin on a pedestal of 12 truncated pyramids which culminated in a cornice with floral decorations. A tall flat-topped pyramid rose out of the basin whose four sides were decorated through their length, each bearing an allegorical relief, of education, patience, celebration and hope. The main sculpture was placed on top of the pyramid, a group of figures consisting of the maiden Faria, a personification of Hvar, being kissed by a winged male figure representing the Angel of Freedom, while riding on the dragon 'Zvir' which was the figurehead of the Hvar galley which took part in the Battle of Lepanto.

The monument contained all the Art Deco features which were the characteristic style of the time, and the influence of Ivan Meštrović was evident. The best part of the work was the main sculpture, the group of figures entitled "Source of New Life", which demonstrated Dujmović's talent for shaping stone with lightness and elegance.

The monument was dismantled and removed from the Hvar harbour in 1941. The ideological political message which it conveyed was completely unacceptable both to the authorities in the Independent State of Croatia (Nezavisna Država Hrvatska, NDH) and later to the Yugoslav government after World War II, so that the monument was thereafter destined to remain locked in a collective memory which is ever growing dimmer.